

Artikel: Een Ethiopische generatie in Cuba. Een oral history van internationalistisch onderwijs op het Isla de la Juventud

Auteur: Christianne Alvarado

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.4, pp. 254-269.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: From 1978 onwards, tens of thousands of children of ‘promising’ socialist revolutions worldwide were sent to the Cuban Isla de la Juventud to receive free education on boarding schools, the ESBECs (Escuela Secundaria Basica en Campo). Thousands of these children were from Ethiopia, some were as young as five years old at the time of their arrival. This article bridges the gap in the historiography concerning this subject by using interviews of so-called Ethiocubanos, their former teachers and a health professional. It traces their journey to Cuba and details the organizational structure of the ESBECs, the social culture and the ways the children’s respective national identities were preserved.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

EEN ETHIOPISCHE GENERATIE IN CUBA

Een oral history van internationalistisch onderwijs
op het Isla de la Juventud

Christianne Alvarado

Ongeveer zestig kilometer van de kust van Cuba, omringd door de Caribische zee, ligt een klein eiland in de vorm van een komma. Op het eiland kunnen vele kilometers ongerept land gezien worden, waarin verspreid tientallen ruïnes staan van gebouwen die lijken alsof ze van dezelfde fabrieksband gerold zijn. Deze gebouwen waren scholen, de zogenoemde ESBECS, Escuela Secundaria Basica en Campo (secundaire scholen op het platteland), internaten die jarenlang bevolkt werden door kinderen en jongeren uit alle windstreken. Het eiland heet daarom het Isla de la Juventud (eiland van de jeugd). Fidel Castro noemde dit eiland zo nadat hij in de jaren zestig groepen Cubaanse jongeren erheen stuurde om er op het land te werken en naar school te gaan. Daarna, in de jaren zeventig, kwamen tienduizenden kinderen uit de rest van de wereld naar het eiland om te werken en studeren, waaronder kinderen uit Ethiopië. Dit artikel gaat over hen, hun reis naar Cuba en hun leven op het Isla de la Juventud.

Zestien van hen, inmiddels geen kinderen meer, verzamelden zich op vrijdag 2 december 2016 voor het Vredespaleis in Den Haag. Ze hadden Cubaanse vlaggetjes in de hand en allemaal hetzelfde t-shirt aan. Op dat shirt stonden een foto van Fidel Castro, de Cubaanse vlag en de Ethiopische vlag. Onder de foto stond “Hasta la Victoria Siempre” Fidel’ (Tot de overwinning, altijd!), een verwijzing naar een uitspraak van een ander Cubaans boegbeeld, Che Guevara. Deze mensen vormen de Nederlandse club van zogenaamde Ethiocubanos. Op die middag bezochten ze de Cubaanse ambassade om Fidel Castro, die een week daarvoor overleed, een laatste eer te bewijzen en het condoleanceregister te tekenen. De groep ervoer het als een grote eer dat ze gezamenlijk waren uitgenodigd om hun handtekening te zetten. Ze hadden vrij genomen van hun werk om hierbij te zijn. Een bloemstuk werd neergelegd en een vertegenwoordiger van de groep droeg een brief aan ‘El Comandante’ voor. Eén voor één namen ze plaats om een persoonlijke boodschap op te tekenen.

Volgens de legende nodigde Fidel Castro in de jaren zeventig ‘kinderen van revoluties wereldwijd’ uit om gratis onderwijs te genieten op zijn eiland, dat toen nog het Isla de Pinos (eiland van pijnbomen)

heette. Tot 1976 waren alleen Cubaanse kinderen op het Isla de la Juventud te vinden. Daarna kwamen kinderen uit onder andere Angola, Mozambique, Nicaragua, Congo, Zuid-Jemen, Guinea-Bissau, São Tomé en Príncipe, Noord-Korea, Namibië, de Spaanse Sahara, en Ethiopië naar het eiland toe, waarvan Fidel officieel de naam veranderde in 1978. Op het eiland werden ze, geschikt naar nationaliteit, in ESBECS gezet.

Al deze landen waren op moment van aankomst van 'hun' kinderen in Cuba verwickeld in een onafhankelijkheidsstrijd of revolutionaire oorlog. Van de Ethiopische kinderen die kwamen, waren de meeste tijdens de Ethiopisch-Somalische oorlog wees geworden. In deze oorlog ontving Ethiopië steun van Cuba. Deze steun kan niet gezien worden als een totaal altruïstisch project. Cuba probeerde namelijk haar invloedssfeer in Afrika uit te breiden door de

Cuba. Het donkergekleurde eiland is het Isla de la Juventud. (wiki-media commons)

prille socialistische staat Ethiopië te steunen.¹ Daar hoorde naast militaire steun ook een onderwijsprogramma bij. Niet alleen voor Ethiopië, maar ook voor andere staten, waar de voorgenoemde reeks een selectie van is. Dit gebeurde tijdens de Koude Oorlog, waarbij invloed in zogenaamde Niet-Gebonden Landen van belang werd geacht door de twee strijdende blokken. Deze kinderen werden op het moment dat ze naar Cuba trokken, zonder dat ze dat zelf door hadden, een speelbal van de wereldgeschiedenis.

De unieke reis die de Ethiocubanos maakten door de Koude Oorlog – van Ethiopië naar Cuba en daarna de rest van de wereld – staat symbool voor een bijzondere kant van deze oorlog. De Koude Oorlog wordt vaak gesimplificeerd, door het karikaturaal te zien als een Oost-versus-West- of communisme-versus-kapitalisme-conflict. Hoe is daarin een verhaal te passen van Cubaanse ontwikkelingshulp aan andere landen in de *Global South*? Dit artikel vertelt het verhaal van de Ethiocubanos, op basis van interviews. Het is een relatief klein verhaal van het internationale onderwijs op het Isla de la Juventud, en een nog kleiner verhaal binnen het Cubaanse buitenlandbeleid tijdens de Koude Oorlog. In de wetenschap is bekend dat de Koude Oorlog en eigenlijk elke brede historische 'sticker' tekort doet aan het verleden. Juist daarom blijft het belangrijk om kleine verhalen als dit te vertellen die passen in de grote verhalen.

Weinig onderzoekers die bekend zijn met de Cubaanse

geschiedenis kennen het verhaal van deze Ethiocubanos. De geschiedenis van deze kinderen is in de historiografie nergens uitgebreid beschreven. In de literatuur waarin deze kinderen wél langskomen, zijn zij een illustratie van de Cubaanse rol in Afrika gedurende de Koude Oorlog.² Over de invloed van Cuba in Ethiopië is veel geschreven, maar over de Ethiopiërs in Cuba niet. Daarnaast zijn enkele artikelen en boeken verschenen die zich specifiek richten op kinderen van andere nationaliteiten op het Isla de la Juventud, of internationaal onderwijs op Cuba in het algemeen. Deze zijn soms op basis van mondelinge geschiedenissen geschreven en richten zich vaak op de specifieke situatie van de groep kinderen die zij bestuderen.³ De Ethiopiërs komen in deze laatste groep niet voor.

Dit artikel is een eerste aanzet dit hiaat te dichten. Het is deel van een groter onderzoek voor een masterscriptie, dat plaatsvond in Nederland en in Cuba. De basis hiervan vormen voornamelijk interviews. De mensen waarmee voor dit artikel gesproken is zijn Ethiocubanos, woonachtig in Nederland, andere Europese landen, Ethiopië en Cuba. Ook zijn onder anderen oud-docenten in Cuba geïnterviewd. Deze gesprekken vonden plaats in Nederland en Cuba, tussen december 2016 en juli 2018. Daarnaast worden vragenlijsten die door 23 Ethiocubanos van buiten Nederland ingevuld zijn in juli 2018 gebruikt. Het is daarmee niet de bedoeling om door middel van getuigenissen tot waarheidsvinding te komen, maar om te begrijpen hoe het leven was op de scholen en wat voor invloed de kinderen hadden op het eiland zelf. Hiermee kan nader begrepen worden hoe de Ethiopische kinderen daar terecht kwamen, hoe de ESBECS georganiseerd waren en wat de cultuur was op deze scholen. Dit alles heeft als doel om een blik ‘van beneden’ op de Koude Oorlog te werpen.

ETHIOPIË

Om te begrijpen hoe deze kinderen in Cuba terecht kwamen moet begonnen worden in Ethiopië. In 1974 vond een revolutie plaats met een politiek linkse signatuur, met aan het hoofd de jonge charismatische leider Mengistu Haile Mariam.⁴ Zoals reeds genoemd leverde Cuba steun aan deze revolutie, die Fidel Castro het meest veelbelovend vond van alle revoluties – op zijn eigen revolutie na.⁵ Toen Somalië in 1977 Ethiopisch gebied binnenviel bood Cuba grote militaire steun. Tijdens de revolutie en deze Ethiopisch-Somalische oorlog verloren velen hun leven.

Cuba bood niet alleen militaire steun. Vanaf 1978 gingen duizenden Ethiopische kinderen naar Cuba. De grootste lichtingen telden zeshonderd kinderen en vertrokken tussen 1978 en 1983. Daarna kwamen kleinere groepen. Tamiru hoorde bij een van de grote lichtingen. Hij kwam naar Cuba in 1982, woont tegenwoordig in Den Haag en was mijn eerste contact met

de Ethiocubanos. De tijd in Ethiopië kan hij zich niet goed herinneren. Toch zijn naast 'straten of iets' ook enkele waardevolle flarden blijven hangen:⁶

'Ik herinner me weinig, ik weet niet wat ik je kan zeggen, behalve dat ik herinner dat ik in Esenat Amba [zijn school in Ethiopië] was. De vroegere regering [die onder Mengistu] gaf ons veel aandacht zodat we in de toekomst ons land en het socialisme zouden dienen. Ons werd altijd verteld dat het marxisme en het leninisme goede ideeën zijn.'⁷

Tamiru's vader overleed in de oorlog met Somalië.⁸ Ook Clara verloor haar vader in deze oorlog. Buzuneche Sinechaw Blaye, tegenwoordig bekend als Clara de Etiope (vert. Clara uit Ethiopië), woont tegenwoordig in La Fe, een stadje op het Isla de la Juventud. Zij kwam ook in 1982 in Cuba aan.⁹ Zij en Tamiru werden samen met de andere weeskinderen van deze oorlog, zo tekende Tamiru het uit, verdeeld in twee groepen. De ene groep van ongeveer 1200 kinderen ging vanaf 1978 in twee lichten van zeshonderd kinderen naar Cuba, waarover later meer.¹⁰ De andere groep van ongeveer 1500 kinderen bleef op een school in Ethiopië zelf, ongeveer tweehonderd kilometer verwijderd van Addis Abeba.¹¹ Tamiru Beyene werd aanvankelijk ook naar deze school, Esanat Amba, gestuurd.

Na één jaar op Esanat Amba werden 280 kinderen geselecteerd om alsnog naar Cuba te gaan. Dit werd volgens Tamiru gedaan op basis van de groep waarin ze zaten.¹² Die keuze was niet op iedere school hetzelfde. Op sommige scholen was alleen voor de beste studenten een mogelijkheid om naar Cuba te gaan, terwijl de keuze op Tamiru's school meer willekeurig leek te zijn.¹³ Het was een bijzondere kans om naar Cuba te gaan: ze lieten hun thuis achter waar armoede was en hun vader dood, hun scholen waar soms geen boeken of pennen waren. Het grote nadeel was dat ze alles en iedereen achterlieten, om met een groep van honderden kinderen de oceaan te doorkruisen. Zo behoorde Tamiru in 1982 tot de groep kinderen die als vierde lichting naar Cuba vertrok. Terwijl hij dat vertelde, pakte Tamiru zijn telefoon erbij en liet een foto zien. Erop stond Mengistu Haile Mariam, de toenmalig president van Ethiopië, met de eerste groep Ethiopische kinderen die op het punt stond naar Cuba te vertrekken.¹⁴ Hoewel Tamiru zelf niet op de foto staat, deelt hij wel een collectieve herinnering met de andere lichten. Niet alleen kinderen gingen mee, ook Ethiopische docenten kwamen mee, om in Cuba het onderwijs te geven dat specifiek over Ethiopië ging.

Het was een spannende overtocht: voor alle kinderen was het de eerste keer in een vliegtuig. En waarschijnlijk belangrijker: ze lieten hun familie achter om naar een onbekende plek te gaan.

Op het moment van overtocht was Tamiru veertien jaar oud.¹⁵ Clara was ook veertien jaar oud, en haar reis ging per boot. Ze weet zich te herinneren dat de overtocht erg lang duurde, namelijk een hele maand. Toen ik vroeg naar haar familie wees ze naar een vergeeld fotootje op de muur, waarop een vrouw en een aantal kinderen de kamer in stonden. Haar moeder, twee broertjes en zusje. Clara heeft geen contact meer met hen, omdat haar moeder hertrouwde. Ze zag hen voor het laatst bij haar vertrek in 1982.¹⁶

QUARANTAINES

Bij aankomst in Cuba werden de kinderen eerst in quarantaine geplaatst, zo vertelde Victor Doeste Hernández. Hij was chef van het centrum voor hygiëne en epidemiologie op het Isla van 1977 tot 1990, en is tegenwoordig op 71-jarige leeftijd nog steeds werkzaam op de oncologieafdeling van een ziekenhuis in Nueva Gerona. Deze functie bekleedde hij dus vanaf het begin van de komst van internationale scholieren tot hun vertrek naar de universiteit of uit Cuba. Alle internationale scholieren op het Isla de la Juventud vielen onder zijn verantwoordelijkheid.¹⁷ Volgens Victor was het eiland specifiek geselecteerd om buitenlandse studenten te herbergen omdat het relatief geïsoleerd was (en is), en weinig inwoners telde. In Cuba, waar de kinderen in de beginjaren met de boot, maar later ook per vliegtuig meestal in Havana aankwamen, verbleven de kinderen drie tot vijf dagen in een leeg internaat of centrum ten zuiden van de hoofdstad. Dit was nog wel op het 'grote' eiland.

Hernández had zijn administratie er nog even op nageslagen, dat bevestigde wat hij zich dacht te herinneren: de Ethiopische kinderen hadden geen opvallende ziektepatronen of specifieke tropische ziekten. Bij kinderen van andere nationaliteiten was dit nogal eens anders. Wel waren de Ethiopiërs (net als andere kinderen van Afrikaanse afkomst) vaak slecht verzorgd, opvallend jong en waren velen ondervoed. In de quarantainecentra werden zij en de docenten die meegingen op gezondheid gecontroleerd en klaargemaakt voor het leven op de internaten. Dit was een complexe operatie, omdat er soms groepen van wel zeshonderd kinderen tegelijkertijd aankwamen. Señor Hernández leidde dit proces. Daarvoor is een gestructureerde persoonlijkheid nodig. Met hem werd het meest georganiseerde en punctuele interview van deze serie gedaan. Zijn administratie had hij bewaard, in het gesprek probeerde hij precies antwoord te geven en hij was niet gemakkelijk te verleiden tot uitgebreide bespiegelingen over zichzelf, zijn werk, of andere zijpaden.

LA ISLA

Vanuit de centra vertrokken de kinderen naar Batabanó, de veerbootterminal aan de zuidkant van Cuba, om vanaf daar naar Nueva Gerona op het Isla de la Juventud te varen. Tamiru herinnert zich weinig van zijn aankomst in Cuba, maar hij was direct onder de indruk van de rijkdom:

Cuba was goed, hè. [...] Alles wat je wil, krijg je bijna. Alles, alles. [...] Wat je nodig hebt. [...] Allemaal zorgen voor ons, voeden, eten, dat maken ze voor jou. Alles.¹⁸

Het was volgens Tamiru vele malen beter dan Ethiopië, je kon er goed opgroeien. Want hoewel de basisvoorzieningen in Ethiopië wel voorhanden waren, kregen ze in Cuba meer kansen:

Wij hebben de opportuniteit, om die te krijgen. Dat is het verschil.¹⁹

Ook het land zelf maakte grote indruk:

Cuba is perfect, weet je wat, er is geen kou, niets, de weer is het mooist! [...] Helemaal anders. Je voelt niet, je ziet niet stress daar. Er is geen stress. Nederland is full of stress! Als je daar in Cuba ziet een meneer van vijftig, zestig jaar oud, hij lijkt vijfendertig, weet je dat! Maar hier niet. Ja. Ik wou naar Cuba gaan.²⁰

Tamiru kwam, zoals alle buitenlandse scholieren, terecht op het Isla de la Juventud. Totdat de internationale scholieren daar arriveerden, waren op het eiland slechts enkele ESBECs te vinden. Dat aantal nam drastisch toe naar meer dan 56 scholen in 1981.²¹ Naar mate meer scholen gebouwd werden, die elk de capaciteit voor maximaal zeshonderd kinderen hadden, kwamen meer lichtingen naar het Isla de la Juventud. Tamiru's school was met zeshonderd kinderen niet de enige school.²² Er waren vier Ethiopische scholen:

De Ethiopische kinderen hadden vier scholen in Cuba [Tamiru schrijft mee]. Elke groep had andere naam. De eerste Mengistu Haile Mariam, de tweede, Karramarra, de derde twenty-one sene, de vierde Kore. Omdat, Mengistu is de president, van ons. Karramarra is een kleine dorp van Ethiopië, omdat de Somali die komen via daar. *In de Ogaden oorlog?* Ja, dat is 'm. Maar in Karramarra, de Cubamensen, zij hebben aan ons helped. Wij hebben het terugkrijgen. De Kore ook. Twenty-one sene (Amhaars voor juni), dat is, toen de regering heeft voor de mensen goed gedaan en dat is juni. Wij

hebben op elke school zeshonderd kinderen. Elke school. Allemaal Ethiopisch.²³

De namen van de scholen herinnerden aan de Ethiopische geschiedenis en hun relatie met Cuba. Aan het einde van 1982, het jaar waarin Tamiru aankwam, studeerden 2300 Ethiopische kinderen tussen acht- en zestienjarige leeftijd op het Isla de la Juventud.²⁴ Kinderen van andere nationaliteiten zaten ook ingedeeld naar nationaliteit op scholen met namen die verwezen naar de geschiedenis van hun land. Die scholen zien er allemaal vrijwel hetzelfde uit en staan middenin de grote lege velden over het dunbevolkte eiland verspreid (zie foto 3).

Exiquio Ramirez Lopez herinnert zich de aankomst van de eerste lichting Ethiopische scholieren in 1978 nog goed. Dit vertelde hij achter zijn bureau als directeur van een textielcoöperatie in Havana.²⁵ Hij was een aantal jaar directeur van de eerste Ethiopische school op het Isla de la Juventud, Haile Mengistu Mariam. Volgens Exiquio kwamen de kinderen aan met een boot die 'Africa Cuba' heette.²⁶ Hun eerste jaar op het eiland werd volledig gewijd aan integratie. De kinderen (en ook de docenten) kregen in dat jaar voornamelijk lessen Spaans. Exiquio noemde het een zware klus: de kinderen moesten echt alles nog leren. Zo moesten ze volgens hem nog leren eten, en sterk worden. Hij herinnerde zich vol trots een uitwisseling die hij met Fidel Castro tijdens een bezoek aan de school had. In Ethiopië is het nationale gerecht *injera*, een soort pannenkoek waarop pittig stoofvlees geserveerd wordt. Dit was volgens Fidel (en Exiquio) de reden waarom de kinderen niet krachtig waren, want niemand kan overleven op pittig eten. Hen moest 'echt eten' aangeleerd worden: varkensvlees met rijst en bonen. Dan zouden de kinderen sterk worden en dit was belangrijk voor hun vorming in Cuba.²⁷

Raúl Rodriguez Gonzales, die vanaf 1986 directeur was van de Ethiopische twenty-one de Sene, en zich voorstelde als Raúlito, herinnert zich ook goed hoe de kinderen aankwamen. Volgens hem konden ze niet 'normaal' eten, hadden meisjes geen bovenkleding aan, poetsten ze hun tanden niet, hadden ze over het algemeen weinig persoonlijke hygiëne, en weigerden ze in het begin bovenop hun bed en onder dekens te slapen.²⁸ Ook José Montalvo en Milagros Gomez, een duo dat respectievelijk directeur en onderdirectrice was van de school twenty-one de Sene, konden zich herinneren dat de kinderen geleerd moest worden hoe te eten. Nostalgie blikten ze terug op deze dagen, waarin de kinderen moesten leren hoe met mes, vork en lepel gegeten moest worden.²⁹ Ook zij werkten vanaf het begin op deze school, en herinneren zich 'hun' kinderen goed, en vooral hun verbazing toen ze zagen hoe jong sommigen van hen waren. Druk gebarend duidt Milagros in haar

woonkamer de lengte van sommige kinderen aan. Ze wisten dat er kinderen zouden komen, maar niet dat ze zo jong zouden zijn.³⁰ Het was ook niet de bedoeling dat kinderen van deze leeftijd zouden komen. In een reglement van het Cubaanse Ministerie van Onderwijs wordt als regel genoemd dat kinderen een niveau van tussen de vierde en zesde klas moesten hebben.³¹ De 'gewone' leeftijd daarvoor in Cuba was respectievelijk 10 en 12 jaar oud.³²

Aannemelijk is dat deze kinderen vanwege de oorlogssituatie in Ethiopië toch gestuurd werden. Hun familie kon niet voor hen zorgen vanwege de sterfte van de vader, zoals bij Clara het geval was.

Ook op de enquêtes die in juli jongstleden afgenomen werden bij een bijeenkomst van Ethiocubanos in Nederland, valt leeftijd op: van de 23 ingevulde enquêtes waren twaalf mensen tien jaar oud of jonger, waarvan drie zelfs

Foto van een luchtfoto vermoedelijk in 1985 genomen van een onbekende ESBEC op het Isla de la Juventud (genomen op 19-04-2018 in het Archivo Municipal, Nueva Gerona; doos 'Fototeca 5:3, Arquitectura, Edificaciones Educación la Agencia y la Cultura' envelop 3.4.16 'Universidades e Institutos Superiores')

vijf jaar oud waren bij aankomst in Cuba.³³ Het is mede daarom niet vreemd dat de docenten in Cuba een soort ouderfiguren werden. Vooral Montalvo en Milagros voelden een innige verbintenis met 'hun Ethiopische kinderen', die hen ook 'papa' en 'mama' noemden. Ze noemden deze tijd onvergetelijk en onvergelijkbaar met hun werkzaamheden daarvoor en daarna op andere scholen en in andere sectoren.³⁴

EEN EIGEN CULTUUR

De scholieren werden ingedeeld op scholen naar hun eigen nationaliteit, en ze kregen les van docenten uit eigen land die met de kinderen meegekomen waren. Tamiru beschreef het als volgt:

Kijk, er zijn teachers, die komen van Ethiopië, om Amhaars te leren, de geschiedenis van Ethiopië te leren, om geography, dan wij leren Amharic taal, tot twelfth grade.' (de zesde klas van de middelbare school)³⁵

De reden dat de scholieren niet gemengd samen gezet werden, was omdat deze studenten primair werden klaargestoomd voor een succesvolle toekomst in hun eigen land. Hoewel ze ook Spaanse les kregen en sommige vakken ook door Cubaanse leraren gedoceerd werden, was het uitgesloten dat ze de rest van hun leven in Cuba zouden blijven. Bij aankomst in Cuba tekenden de kinderen een 'convenio', een contract, waarin afgesproken werd dat ze na het afronden van hun onderwijs (en daar was de universiteit bij inbegrepen) terug moesten naar hun land van herkomst. Bovendien, zo vertelde Tamiru, werden studenten op de universiteit ook teruggestuurd als ze onder het niveau presteerden. Op de middelbare school werd die regel uit het contract minder streng nageleefd.³⁶

Op het Isla werden de kinderen op vele manieren herinnerd aan hun eigen cultuur. Exiquio vertelde over de vele maatregelen die genomen werden om de kinderen hun thuis niet te laten vergeten. In de school was een 'salon etiope' (Ethiopische salon) ingericht met een soort tentoonstelling van typische Ethiopische spullen. Ze oefenden hun nationale dansen en liederen, die opgevoerd werden als hoog bezoek kwam – Fidel Castro nam regelmatig buitenlandse bezoekers mee naar het eiland – en bij lokale feesten, zoals het jaarlijkse Festival de Toronja (Pompelmoesfestival, een soort oogstfeest dat aan het einde van het plukseizoen werd gehouden).³⁷ Milagros herinnerde zich de traditionele haardracht van de Ethiopische meisjes goed. Deze werd op speciale dagen door scholieren ook bij Cubaanse docentes gemaakt. Ook het traditionele eten van de Ethiopiërs, de eerdergenoemde injera, werd op dit soort dagen bereid.³⁸ In het gemeentearchief van het Isla zijn vele foto's te vinden van festivals en optredens waar de nationale tradities van de scholieren op het eiland tentoongesteld werden. Exiquio herinnert zich de klederdracht van de meisjes goed, die volgens hem bij de traditionele dansen geen bovenkleding droegen. Tijdens ons gesprek beeldde hij de zwaaiende 'tetas' breed grijnzend uit.³⁹

DISCIPLINE

Het leven op de scholen verliep gedisciplineerd, met een strikte structurering en een tijdsschema dat op alle scholen hetzelfde lijkt te zijn.

Wij [...] [gingen] na school in de middag naar werk. [...] [Tekent twee gebouwen die in een hoek van negentig graden op elkaar staan] De school is hier [wijst naar een van de gebouwen] en je slaapt hier [het andere gebouw]. Dus ga je naar, in de ochtend naar school, daarna – we zijn zeshonderd – dus in de ochtend driehonderd naar school, driehonderd naar werk. Sinaasappels plukken. Cuba exporteren naar Russia toe. Russia heeft gras. [...] En in het midden, als

de anderen komen van werk, wij gaan naar werk. Dat is tot twelwe grade, before you go to university.⁴⁰

De sinaasappels en andere citrusvruchten die scholieren plukten, werden geëxporteerd naar Rusland. Ook volgens Milagros, Montalvo, Raúlito en Exiquio was het schema van de scholieren strikt en hun getuigenissen daarvan lijken zeer op elkaar, wat het aannemelijk maakt dat dit uniform geregeld was op de internaten. Het 'horario' was op elke school hetzelfde, met een strakke planning over welke groep op welk moment opstond, at, naar het veld ging, douchte, les had en naar bed ging. Voor elk van deze momenten stelden ze zich in rijen op, op een veldje voor de school.⁴¹ Het is niet vreemd dat een dergelijk schema nageleefd moest worden om zeshonderd kinderen gedisciplineerd te houden.

Ook de vrije momenten, weekenden en vakanties vereisten een plan. Soms gingen de kinderen, onder leiding van Cubaanse en Ethiopische docenten, in het weekend naar het strand, één van Tamiru's favoriete herinneringen aan Cuba.⁴²

Ook werden uitjes naar andere provincies, sporttoernooien en festivals georganiseerd. In hun vrije tijd mochten ze met de bus ook naar de steden toe. Vrijwel alle *pineros* die ik vertelde over mijn onderzoek naar de internationale scholen op het eilandje

De huidige entree van ESBE 21 de Sene, met als middelste figuur op de foto oud-directeur Jose Montalvo (foto genomen door auteur op 24-04-2018)

herinnerden zich met weemoed de dagen dat Nueva Gerona bruiste met de aanwezigheid van jonge mensen van over de hele wereld. Dat is niet vreemd: in 1982 gingen 12.000 internationale studenten op la Isla naar school.⁴³ Ter vergelijking: in 1975, voor de komst van de internationale jongeren, had het eiland 30.000 inwoners.⁴⁴

De hoge concentratie jongeren uit verschillende landen zorgde niet alleen voor gezellige bedrijvigheid in de stad, maar ook voor overlast. Tieners staan niet bekend als makkelijk te disciplineren. Honderden jongeren zonder ouders in een internaat is van een totaal andere orde. Docent zijn op een internationale school was een vierentwintig-uursklus. Auto's waren en zijn in Cuba niet voor iedereen. Schooldirecteuren waren vaak de enigen met een auto, waarmee ze gemakkelijk de scholen die op het platteland stonden konden bereiken. Exiquio herinnert zich

dat hij om drie uur 's nachts wakker werd gebeld omdat in Nueva Gerona leerlingen van hem hadden geweigerd de bus in te gaan om terug naar de school te gaan. Exiquio was de enige die de jongeren kon vinden en de autoriteit over ze had om ze terug naar het internaat te krijgen.⁴⁵ Op het moment van het interview moest hij vooral hard lachen, maar aan de manier waarop hij de interactie uitbeelde te zien, lijken de scholieren er van langs gekregen te hebben.

Ook tussen jongeren van verschillende nationaliteiten waren spanningen. Op het Isla hoorde ik geruchten over verschillende Afrikaanse 'stammen' die met elkaar in gevecht kwamen. De realiteit was anders. José Montalvo vertelde dat de Ethiopische jongens wel eens opstootjes hadden vanwege meisjes. Dat gebeurde vooral met Angolese jongens. De reden daarvoor was dat Angola hun scholieren een toelage gaf in dollars. Ethiopië deed dit niet waardoor, zo vertelde Montalvo, Ethiopische meisjes met Angolese jongens optrokken, die vaker een bioscoopuitje en ijsje konden betalen. Ethiopische jongens waren het daar niet mee eens, en betaalden hun concurrenten terug met geweld.⁴⁶ Tamiru herinnerde zich dit lachend, en vertelde over de keer dat hij met enkele andere Ethiopische jongens in een bus vol met Angolanen zat, en het gevecht tóch won.⁴⁷

Dit geweld was niet alleen naar buiten gericht. Toen ik Raúlito vroeg naar verschillen tussen Ethiopiërs en andere scholieren op het eiland (hij had niet alleen op de Ethiopische school gewerkt) vertelde hij over de fysieke disciplinerende die de Ethiopische autoriteiten toepasten op de kinderen. Elke nationaliteit had op het Isla namelijk een vertegenwoordiger van de ambassade, die onder zich dan weer de Ethiopische docenten en scholieren had. De disciplinaire maatregelen die de vertegenwoordiger en docenten toepasten, waren fysiek en erg zwaar. Zo zwaar, dat kinderen soms in het ziekenhuis belandden. Raúlito was zelfs bang voor deze mensen en zorgde, net zoals Montalvo en Exiquio, dat als de jongeren iets verkeerd deden, hij ze eerst zelf een straf oplegde. Ze rapporteerden het pas aan de Ethiopische autoriteiten als het écht bont werd.⁴⁸

CONCLUSIE

De *Werdegang* van de Ethiocubanos is een vreemde. Dit artikel biedt geen ruimte om te kijken naar alle facetten van dit onderwijsprogramma, net zomin als de eindjaren ervan, waar de scholieren heen gingen nadat ze van de middelbare school af kwamen, en hoe ze uiteindelijk in de rest van de wereld terecht kwamen. Wel is duidelijk dat Cuba verregaande ondersteuningsprogramma's bood aan Ethiopië, die invloed hadden op het leven van duizenden kinderen. Zonder Cuba hadden zij misschien

hun school niet kunnen afmaken, of hun leven in armoede geleefd, maar hadden ze hun familie ook niet achtergelaten. Om op (soms zeer) jonge leeftijd de zee te doorkruisen om daar te blijven totdat de (universitaire) opleiding afgerond was zorgde voor een fantastisch verhaal.⁴⁹

In een land verscheurd door oorlog en een bloedige revolutie, woonden kinderen die hun vader verloren en om verschillende redenen geselecteerd werden om naar Cuba te gaan. Daar zouden ze op het Isla de la Juventud gratis onderwijs genieten en halve dagen werken in de citrusvelden. Op school werd moeite gedaan om hun cultuur te behouden, het was immers de bedoeling dat ze terug zouden keren als de hoogopgeleide laag van de socialistische staat Ethiopië, om het land verder te helpen opbouwen. Hun school lijkt op vijftig andere scholen die tegenwoordig als ruïnes over het eiland verspreid staan. Net zoals op die andere scholen werd een strikt rooster aangehouden, en hadden ze een vertegenwoordiger van hun ambassade als hoogste autoriteit boven zich. Anders dan andere nationaliteiten waren hun autoriteiten zeer strikt, en hanteerden ze zware fysieke straffen. Ook de jongeren van verschillende nationaliteiten hadden onderlinge conflicten, die hun oorsprong – ironisch voor het socialistische ideaal dat nagestreefd werd – vonden in geld en liefdesverdriet.

De ESBECS hadden grote invloed op het Isla de la Juventud. Pineros herinneren zich het rumoer en de levendigheid dat de tienduizenden jongeren brachten nog goed. Vrijwel iedereen had wel iets met deze scholen te maken, de jongeren waren de grootste bevolkingsgroep op het eiland. De Cubanen die er werkten kregen er zeshonderd kinderen bij, en ze kwamen in aanraking met culturen die ze anders nooit ervaren zouden hebben. Ook op nationaal niveau waren deze scholen van betekenis. Oud-directeuren en Ethiocubanos vertellen dat in de tijd van de scholen met enige regelmaat buitenlandse gezagsdragers meegenomen werden naar het eiland door Fidel of Raul Castro. Kortom, dit onderwijsproject was niet alleen belangrijk voor de Ethiocubanos, maar ook voor de ‘gewone’ Cubaan en zelfs de Cubaanse staat.

De geschiedenis van de Ethiocubanos laat onderbelichte internationale verbanden zien tijdens de Koude Oorlog. Niet alleen werd in het Zuidelijk Halfrond buiten het Westen om ontwikkelingshulp verleend aan minderbedeelde landen, maar ook werd Cuba beïnvloed door deze andere landen. In Cuba hebben de internationale scholen op het Isla grote invloed gehad. Ook de Ethiocubanos zijn kinderen van de Koude Oorlog. Hun verhaal kan niet verteld worden zonder met hen zelf en met de mensen die met deze geschiedenis te maken hebben gehad te spreken. Mondelinge geschiedenis speelt in dit onderzoek een belangrijke rol. Door interviews af te nemen kan een blik ‘van beneden’ geworpen worden op de geschiedenis van deze periode. Niet alleen om de blik te verruimen van het Oost versus

West-discours, maar om ook te begrijpen hoe in deze tijd levens van mensen van over de hele wereld op een verregaande manier veranderden door de Koude Oorlog.

Christianne Alvarado rondt momenteel haar onderzoeksmaster geschiedenis aan de UvA af en is gespecialiseerd in de contemporaine geschiedenis van het Caribisch gebied. Dit onderzoek is onderdeel van een masterscriptie, onder begeleiding van prof.dr. Rosemarijn Hoefte.

De in Cuba geïnterviewden, met de klok mee: Clara, Victor, Montalvo, Raúlito en Milagros (genomen in april 2018).

1. Zie onder andere: Jorge I. Domínguez, *To make a world safe for revolution. Cuba's foreign policy* (Londen 1989); Odd Arne Westad, 'The prospects of socialism: Ethiopia and the Horn' in: T. Young, *Readings in the international relations of Africa* (Bloomington 2015); Piero Gleijeses, *The Cuban Drumbeat. Castro's Worldview: Cuban Foreign Policy in a Hostile World* (Londen, New York en Calcutta 2009).
2. Zie onder andere: William M. LeoGrande, 'Cuban-Soviet relations and Cuban policy in Africa', in: *Cuban Studies/Estudios Cubanos* 10:1 (1980) 1-37, aldaar 1; David Gonzales, 'Cuban-African relations: nationalist roots of an internationalist policy' *Review of African Political Economy*, 27:84 (2000) 317-323, aldaar 317-319; Odd Arne Westad, 'The prospects of socialism: Ethiopia and the Horn' in: T. Young, *Readings in the International Relations of Africa* (Bloomington IN 2015) 165-177, aldaar 165.
3. Jane McManus, *Cuba's island of dreams: voices from the Isle of Pines and Youth* (Gainesville FL 2000), 16; Elena Fiddian-Qasimiyeh, 'Education, migration and internationalism: situating Muslim Middle Eastern and North African students in Cuba' *The Journal of North African Studies* 15:2 (2010) 137-155; Anne Hickling-Hudson, Jorge Corona González en Rosemary Preston, 'Introduction: Cuba's capacity to share' in: Idem (eds.), *The capacity to share. A study of Cuba's international cooperation in educational development* (New York 2012); Kaba Akoriyee en Sabine Lehr, 'The long road to neurosurgery: reflections from Ghana on 18 years of studies in Cuba', in: Anne Hickling-Hudson, Jorge Corona González en Rosemary Preston (red.), *The capacity to share. A study of Cuba's international cooperation in educational development* (New York 2012) 225-230; Oscar Elajalde Villajón, geïnterviewd door Anne Hickling-Hudson en Jorge Corona González, 'Cubans sharing education: the Isle of Youth', in: Anne Hickling-Hudson, Jorge Corona González en Rosemary Preston (red.), *The capacity to share. A study of Cuba's international cooperation in educational development* (New York 2012) 217-223.
4. Westad, 'The prospects of socialism: Ethiopia and the Horn', 165-166; Piero Gleijeses, *Visions of freedom* (Chapel Hill NC 2013) 45.
5. Gleijeses, *Visions of Freedom*, 46.
6. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016 in Den Haag.
7. Mailwisseling met Tamiru Beyene, 11-01-2017 (vertaling CLMBA), origineel: 'Yo no recuerdo mucho no se como decirte solo recuerdo cuando estaba en ESANAT AMBA. El Gobierno anterior

- nos daba mucho atención para que en el futuro servíamos para el país y el socialismo. Siempre nos explicaban sobre el marxismo y el leninismo que son mejor ideas. [sic']
8. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 9. Interview met Clara op 3-4-2018 in La Fe, Isla de la Juventud, Cuba.
 10. Domínguez, *To make a world safe for revolution*, 161.
 11. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016. Hij beschreef de aantallen scholieren als respectievelijk vijftienduizend en twaalfduizend, maar na het raadplegen van andere bronnen lijken dit de getallen voor de lichten die hij bedoelde. De verklaring hiervoor licht hoogstwaarschijnlijk in de taalbarrière, waardoor ook het gezegde tijdens een interview nog geïnterpreteerd moet worden.
 12. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 13. Miguel Comellas, 'Mito vocational school prepares Ethiopian children to study in Cuba', *Granma* 3-10-1982.
 14. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 15. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 16. Interview met Clara op 3-4-2018.
 17. Interview met Víctor Manuel Doeste Hernández op 19-4-2018 in Nueva Gerona, Isla de la Juventud, Cuba.
 18. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 19. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 20. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
 21. Republica de Cuba, Comité Estatal de Estadística, Dirección de Demografía, *Estudio Demoeconomico Municipio Especial Isla de la Juventud* (1982) aldaar 32.
 22. Mailwisseling met Tamiru Beyene, 11-01-2017.
 23. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016. Opvallend is dat de datum 21 juni nergens genoemd wordt als een belangrijke datum in de Ethiopische (of Cubaanse) geschiedenis.
 24. Domínguez, *To make a world safe for revolution*, 161.
 25. Interview met Exiquio Ramirez Lopez op 24-5-2018 in Marianao, Havana, Cuba.
 26. Interview met Exiquio op 24-5-2018.
 27. Interview met Exiquio op 24-5-2018.
 28. Interview met Raúl Rodríguez Gonzales op 4-4-2018 in Nueva Gerona, Isla de la Juventud, Cuba.
 29. Interview met Milagros Gudelia Gomes op 3-4-2018 in La Fe, Isla de la Juventud, Cuba.
 30. Interview Milagros op 3-4-2018.
 31. Ministerio de Educación, Cuba, *Reglamento para el recibimiento y atención de los becarios extranjeros en el municipio especial Isla de la Juventud* (Havana 1982) 6.

32. CRESALC-Unesco, *La Educación Superior en Cuba* (Caracas 1985) 80
33. Enquêtes afgenomen op 27-7-2018 in Den Haag, in bezit van auteur.
34. Interview met Milagros op 3-4-2018.
35. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
36. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
37. Interview met Exiquio op 24-5-2018.
38. Interview met Milagros op 3-4-2018.
39. Interview met Exiquio op 24-5-2018.
40. Interview met Tamiru Beyene op 15-12-2016.
41. Interview met Milagros op 3-4-2018
42. Mailwisseling met Tamiru Beyene, 11-01-2017
43. Nikolái Kolésnikov, *Cuba: educación popular y preparacion de los cuadros nacionales 1959-1982* (Moskou 1983) 491.
44. Comité Estatal de Estadísticas, *Censos de Población y Viviendas 1981. Isla de la Juventud. República de Cuba. Vol. XV* (Havana 1981) 55.
45. Interview met Exiquio op 24-5-2018.
46. Interview met Jose Montalvo op 11-04-2018.
47. Gesprek met Tamiru Beyene, 13-7-18.
48. Interview met Raúl op 4-4-2018.
49. Een eerder werkstuk over dit onderzoek was de inspiratie voor een verhaal van schrijfster Fiep van Bodegom 'Het eiland van de pijnbomen en later ook de jeugd', dat in 2017 verscheen op de website Samplekanon, zie: <http://samplekanon.com/?p=4015>.